

Tijdens het Onze-Taalcongres 'Als u begrijpt wat ik bedoel' op 21 oktober werd de Groenman-taalprijs uitgereikt aan Martine Tanghe, nieuws-presentatrice van de BRTN. Deze prijs wordt elke twee jaar door de Stichting Let Op Uw Taal uitgereikt aan een radio- of televisie-presentator of programmamaker die zich heeft onderscheiden door een goed gebruik van de Nederlandse taal. Onderstaand het juryrapport.

Groenman-taalprijs voor Martine Tanghe

Juryrapport

Toen de taalkundige Jan Stroop in 1991 vaststelde dat er in Nederland geen algemeen aanvaarde uitspraaknorm meer te vinden was voor het Nederlands en dat wie daar behoefte aan had in Vlaanderen terecht kon, zal hij waarschijnlijk aan het Nederlands van Martine Tanghe gedacht hebben. Want in Vlaanderen bestaat er voorlopig nog een variant van het gesproken Nederlands die door de taalgemeenschap als normatief en toonaangevend ervaren wordt. Die variant is ooit door de taalkundige Beheydt geïdentificeerd als BRTN-nieuwslezer-Nederlands en is – vanwege de recente mediarevoluties in Vlaanderen – onlangs herdoopt tot 'de VRT-norm', de Vlaamse Radio- en Televisie-norm. Als exponent bij uitstek van die norm kunnen we Martine Tanghe noemen. Het Nederlands van Martine Tanghe is toonaangevend, niet alleen vanwege de correcte en verzorgde uitspraak, maar ook vanwege de vlotte en natuurlijke spreekstijl. Het Nederlands van Martine Tanghe bereikt daarmee nagenoeg het ideaal van de ongemarkeerde gesproken standaardtaal: 'ongemarkeerd ten aanzien van geografische, sociale en interactionele factoren', maar ook emotioneel ongemarkeerd.

foto: Bart Versteeg

Het taalgebruik van Martine Tanghe behoudt dat subtiel evenwicht tussen precies en slordig, tussen kunstmatig en nonchalant. Haar Nederlands geeft de gewone taalgebruiker het veilige gevoel dat goed Nederlands, dat wil zeggen een Nederlands dat in woordkeuze, grammatica en uitspraak aan de hoogste eisen voldoet, toch natuurlijk en ongekunsteld kan klinken.

Martine Tanghe speelt met de taal, niet door er wilde hoogstandjes mee uit te halen, niet door die onnodig op te sieren, maar

door hier en daar een discrete klemtoon te leggen, door rustig te intoneren, door terloops een direct aansprekend tussenzinnetje toe te voegen. Op die manier geeft ze haar taalgebruik een levendigheid die toch niet de aandacht van de boodschap afleidt.

Bewonderenswaardig is het moeiteloze praat-Nederlands waarin ze ingewikkelde nieuwsfeiten begrijpelijk weet te maken. Als journaliste hanteert ze een taal die opvalt door helderheid en eenvoud. Ze vermijdt onnodige vreemde woorden en geeft simpele toelichtingen bij moeilijke begrippen of complexe situaties.

Namens de jury van de Groenman-taalprijs
dr. Hans Heestermans

Enkele citaten uit het dankwoord van Martine Tanghe

"Toen ik begon als journalist bij de openbare omroep, kreeg ik te maken met de BRTN-taalraadsman.

Telkens als hij op de radio of televisie een taalfout hoorde, stuurde de man een zogenaamde blauwe brief. Een kattedelletje was dat, in een blauwe envelop. En dat ging dan van 'Je zei "binnen de vier dagen", je bedoelde natuurlijk "binnen vier dagen".' Een niet aflatende strijd was het tegen gallicismen, germanismen en andere valkuilen die voortdurend dreigden. Helaas – anderen zullen zeker zeggen gelukkig – zijn de laatste jaren de blauwe brieven in onbruik geraakt. En, zou het een toeval zijn, er wordt weer slordiger omgesprongen met onze taal.

(...)

Mijn vroegere collega, nu schrijver, Geert van Istendael maakt zich boos over de luiheid en de zelfgenoegzaamheid van veel van zijn landgenoten. Niet helemaal ten onrechte vind ik; maar we moeten ons toch ook niet in het stof wentelen. Er zijn heel wat Vlamingen die zonder hun moedertaal, het dialect, te verloochenen, hun aangeleerde taal, het Nederlands, met veel zorg spreken én schrijven. Dat hebben de Vlaamse panels in het televisiespelletje 'Tien voor taal' vaak genoeg laten zien. Wij hebben voor onze taal moeten vechten, u hebt ze van uw moeders en vaders meegekregen; laten we er nu samen voor opkomen. Als die twintig miljoen Nederlandssprekenden zelf geen respect hebben voor hun taal, dan kunnen we moeilijk verwachten van de grote taalgroepen in Europa dat zij nog moeite zouden doen om het Nederlands te verdedigen. Maar dat is dan weer een heel andere discussie. En ach, eigenlijk wou ik alleen maar zeggen dat ik met de prijs die ik hier krijg, heel erg blij ben.

(...)

Het zijn barre tijden voor de openbare omroep en deze erkenning uit het Noorden is voor ons een hart onder de riem."

Olifant

In de Europese schaaktraditie werd van meet af aan de olifant als loper gebruikt. Het Arabische woord voor 'olifant' is *fīl*, en met het bepaald lidwoord erbij *al-fīl*. Via het Spaans kwam deze benaming voor het schaakstuk in het Oudprovençaals terecht als *alfi* en in het Oudfrans als *alfin*, dat zich later ontwikkelde tot *aufin*. Dat de slot-l een -n is geworden is niet zo vreemd: beide medeklinkers liggen fonetisch gezien dicht bij elkaar en kunnen bij ontleding gemakkelijk elkaars plaats innemen.

Daarna moet er volksetymologie zijn opgetreden. Bij een koning en een koningin hoorde een hofnar, waarvoor men het woord *fou* kende, dat zich ontwikkelde uit het Latijnse *follis* 'ballon'. De benaming *aufin* voor het schaakstuk was qua betekenis ondoorzichtig en werd dus vervangen door *fou*, dat er wel een beetje op leek.

Bij ons en in Duitsland is het een beetje anders gelopen: de olifant is er via ridder/ruiter tot loper/Läufer geworden. Intussen heeft ook het uiterlijk van het schaakstuk verandering ondergaan. Het inkepinkje dat er tegenwoordig nog in zit, is de gestileerde vorm van de scheiding tussen de twee olifantetanden die in de plaats waren gekomen van een volledig olifantsbeeldje. In Engeland riepen die tanden de associatie op met een bisschopsmijter. In de middeleeuwen speelde de bisschop zo'n belangrijke rol dat hij altijd naast de koning mocht zitten, en dat gebeurde vanaf de vijftiende eeuw ook bij het schaakspel: de olifant werd bisschop.

● ELPENDIER

Het Arabische woord voor 'olifant' is etymologisch gezien met het onze verwant. Wij hebben onze *olifant* (het dier en het ivoor) al in de dertiende eeuw aan het Frans ontleend. Daar kende men de weinig gebruikte

vorm *elephant* naast de veel populairdere variant *oliphant/olifant*. Vanaf de zestiende eeuw gaf men de voorkeur aan *éléphant*. Via het Latijnse *elephantus* komt het woord uit het Griekse *elēphās* 'olifantetand, ivoor'. Het eerste deel van ons *elpenbeen* 'ivoor' stamt rechtstreeks uit het middeleeuwse Latijn. Men noemde een olifant in de middeleeuwen ook wel *elpendier*.

In het Grieks is *elēphās* niet inheems. Het moet een leenwoord zijn. Het tweede deel *-éph(as)* herinnert evenals het begin van het Latijnse *eb-ur* – waaruit ons *ivoor* is ontstaan – aan het Egyptische *ābu* (Koptisch *ebou*) 'olifant, ivoor'; het eerste deel *el-* vinden we terug in het Hamitische *elu* 'olifant'. Het Hamitische woord kreeg in het Egyptisch het lidwoord *p-* en uit de combinatie heeft zich in het Perzisch *pīl* en in het Arabisch (dat de *p* niet kent) *fīl* ontwikkeld.

● ZOTTE BOER?

In enkele Zuidnederlandse dialecten is *gek* of *zot* de benaming voor de boer uit het kaartspel. De vraag is hoe men daaraan komt. Vond men – ook hier – dat er bij de heer (koning) en de dame (koningin) een nar hoorde of is er een verband met de joker? Onlangs hoorde ik de hypothese dat het een vertaling zou kunnen zijn van de *fou*, de verbasterde olifant die we bij het schaakspel hebben leren kennen. Schaak- en kaartspel hebben veel met elkaar gemeen (de pionnen komen overeen met de niet-honneurs, enzovoort) en sommigen denken dat het kaartspel van oorsprong een zakschaakspel is geweest.

Als *zot/gek* 'kaartenboer' in die Zuidnederlandse dialecten niet een oorspronkelijk Nederlands woord maar een leenvertaling is, dan moeten er volgens mij Franse gebieden bestaan waar men de boer niet *valet*, maar *fou* noemt. Die zijn mij niet bekend. Voor zover ik dat heb kunnen nagaan, is er in het Frans wel een *fou* in het tarotspel. Maar wat die met de boer te maken zou hebben? Wie weet, weet u meer dan ik. Dat zou ik dan graag van u horen.